

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ
DOMENIUL TEOLOGIE

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

LIBERTATEA RELIGIOASĂ ȘI
MORFOLOGIA SOCIO-CULTURALĂ ÎN
EUROPA CONTEMPORANĂ. PRINCIPII
MISIONARE

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe ISTODOR

DOCTORAND:

Pr. Ion PANĂ

CONSTANȚA
2023

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Argumentarea temei analizate
2. Relevanța temei cercetate
3. Metodologia și sursele cercetării
4. Structura lucrării

CAPITOLUL I - LIBERTATEA RELIGIOASĂ ȘI DREPTURILE OMULUI: DELIMITĂRI CONCEPTUALE

- 1.1. Conceptualizarea libertății religioase
 - 1.2. Harta articulării istorice a libertății religioase în spațiul occidental
 - 1.2.1. Libertatea religioasă în primele secole creștine
 - 1.2.1.1. Tertulian - primul creștin care a problematizat dreptul la libertate religioasă
 - 1.2.1.2. Argumentația lui Lactanțiu în favoarea libertății religioase
 - 1.2.1.3. Augustin: traducerea libertății religioase în contrastul „cetatea lui Dumnezeu” / „cetatea omului”
 - 1.2.2. Noi expresii ale libertății religioase în perioada medievală
 - 1.2.3. Libertatea religioasă în Europa modernă
 - 1.3. Codificarea libertății religioase în legi, convenții, declarații
 - 1.3.1. Libertatea religioasă în actele normative internaționale
 - 1.3.2. Libertatea religioasă în România: cadru legislativ
 - 1.4. Libertatea religioasă – semnificații în Occident și Orient
 - 1.5. Libertatea religioasă – un drept natural
 - 1.6. Drepturile omului și libertatea religioasă
- Concluzii

CAPITOLUL II - LIBERTATEA RELIGIOASĂ ÎN CONDIȚIA SECULARISMULUI. CONSIDERAȚII MISIOLOGICE

- 2.1. Religia și ideologia secularistă - o situație deloc favorabilă libertății religioase
 - 2.1.1. Când dreptul de a nu fi discriminat prevalează asupra dreptului de a manifesta în acțiune religia
 - 2.1.2. Libertatea religioasă sau libertatea față de religie?
- 2.2. Intoleranța seculară - un proiect de anulare a dreptului la libertate religioasă
 - 2.2.1. Secularismul ca vector al intoleranței religioase
 - 2.2.2. Distilarea celor două dimensiuni ale intoleranței seculare
 - 2.2.3. Factori generatori ai intoleranței religioase
 - 2.2.3.1. Secularizarea
 - 2.2.3.2. Modernismul și postmodernismul
 - 2.2.3.3. Intensificarea sentimentului antireligios
- 2.3. Subminarea libertății religioase de cadrul juridic occidental secularist
 - 2.3.1. „Pseudo-liberalismul” și „absolutismul egalitarist” - expresii
 - 2.3.2. Pluralismul integral - o posibilă arhitectură garantă a libertății religioase
- 2.4. Cât de concret se respectă libertatea religioasă în lume?
 - 2.4.1. Măsurarea libertății religioase conform datelor Religion and State round 3 (RAS3)
 - 2.4.2. Dimensiuni ale libertății religioase

2.4.3. Libertatea religioasă în democrațiile liberale occidentale

2.4.4. Interpretarea datelor Religion and State round 3 (RAS3)

Concluzii

CAPITOLUL III - ANATOMIA PERSECUȚIILOR RELIGIOASE ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR: O CENZURĂ GRAVĂ A LIBERTĂȚII RELIGIOASE

3.1. O statistică îngrijorătoare: intensificarea atitudinilor anticreștine

3.2. Ostilitățile religioase conform Globally, Social Hostilities Related to Religion Decline in 2019

3.3. Definirea persecuției religioase: o abordare socio-teologică

3.3.1. Nivelul unu: persecuție

3.3.2. Nivelul doi: persecuția religioasă

3.3.3. Nivelul trei: persecuția religioasă a creștinilor

3.4. Surse și motivații ale persecuției religioase împotriva creștinilor

3.5. Persecuția ca violare a normelor privind drepturilor umane

CAPITOLUL IV - CONDIȚII ALE LIBERTĂȚII RELIGIOASE ÎN PERIOADA PANDEMIEI COVID-19. INTERPRETARE DIN PUNCT DE VEDERE MISIONAR

4.1. Legalitatea limitării libertății religioase

4.2. Restricții privind dreptul la libertatea religioasă

4.3. Concepția drepturilor omului cu privire la limitarea libertății religioase din motive de sănătate publică în timpul pandemiei de COVID-1

4.4. Modalități de introducere a limitărilor privind libertatea religioasă

4.5. Nivelul restricțiilor introdus

4.6. Concursul priorităților: sănătatea publică și libertatea religioasă

4.7. Cazul României

Concluzii

CAPITOLUL V - MISIUNEA BISERICII ÎN ORIZONTUL LIBERTĂȚII RELIGIOASE

5.1. Tipologii ale abordării misionare în societatea plurireligioasă

5.1.1. Confruntare

5.1.2. Concurență

5.1.3. Dialogul interreligios

5.1.4. Coexistența

5.2. Misiunea Bisericii, libertatea religioasă și riscul prozelitismului

5.2.1. Metoda misiunii creștine nu este prozelitismul

5.2.2. Critica acțiunilor prozelitiste în parametrii creștini de către Consiliul Mondial al Bisericilor

5.2.3. Principii misionare conform documentului Mărturia creștină într-o lume multireligioasă: Recomandări de conduită

5.2.4. Inițiativa interreligioasă în agenda misiunii creștine contemporane

5.3. Drepturile omului și misiunea Bisericii din perspectiva teologiei ortodoxe

5.3.1. Libertatea de a expune credința creștină - un drept uman

5.3.2. Teze ale libertății religioase: fundamentare biblico-misionară

5.3.3. Libertatea religioasă ca un drept uman în documente oficiale sinodale și ecumenice

5.3.3.1. Raportul celei de-a 11 Adunări a Consiliului Mondial al Bisericilor (31 august - 8 septembrie 2022, Karlsruhe, Germania)

5.3.3.2. Demnitatea umană, libertatea religioasă și misiunea ortodoxă în documentele Sinodului Panortodox de la Creta (2016)

5.3.3.2.1. Misiunea Bisericii Ortodoxe în lumea de astăzi

5.3.3.2.2. Relațiile Bisericii Ortodoxe cu restul lumii creștine

5.3.3.2.3. Enciclica Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe

5.4. Receptarea libertății religioase în sfera pluralismului creștin: pentru o arhitectură ecumenică

5.5. Un model de prognoză misionar-pastoral

5.6. Mărturisirea lui Hristos într-o lume pluralistă - norme de bază pentru o misiune eficientă

5.7. Armonizarea directivelor legislative internaționale cu libertatea de misiune creștină: Interim report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief. Elimination of all forms of religious intolerance

Concluzii

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

1. Literatură de specialitate
2. Webgrafie

1. Argumentarea temei analizate

Lumea e în schimbare. Firește, lumea nu s-a schimbat peste noapte. A existat o mișcare treptată, chiar dacă uneori rapidă, în care societatea, aproape ca într-o reacție în lanț, s-a schimbat atât în formele sale mai exterioare, cât și în mentalitățile sale interioare. Unele dintre cele mai semnificative schimbări au fost consecințele progreselor tehnologice și industriale, iar efectele lor pot fi observate atât în termeni demografici, cât și individuali. Am trecut treptat de la culturi orale și comunitare la culturi individualiste și alfabetizate și la culturi orale secundare, care sunt pronunțat individualiste chiar dacă sunt imersate în rețele sociale și comunități virtuale. Facilitatea mijloacelor de transport, economiile de piață și globalizarea au dat naștere unei creșteri rapide a migrației în masă care a schimbat datele demografice ale aproape întregii lumi. Postmodernitatea a creat o generație care, pe de o parte, este puternic atrasă de problemele legate de justiție și egalitate, dar, pe de altă parte, rămâne mult mai reticentă sau incapabilă să își asume angajamente sociale permanente. În reversul globalizării, găsim naționalismul, sau ceea ce a fost numit „balcanizare”, cu insistența sa asupra culturii și identităților locale în mod exclusiv. Deși globalizarea a retrasat semnificația granițelor raportului dintre identitate și alteritate, noile condiții cotidiene au impus o structurală regândire a relațiilor între oameni în perspectiva relaționării. În această ecuație, libertatea religioasă joacă un rol providențial ca instrument legislativ de reglementare și diminuare a conflictelor între religii. Dar nu numai atât.

Individualismul, economia de piață și sentimentul de dezrădăcinare au condus adesea la competitivitate și, în mod ironic, la însingurare/izolare chiar și în fața unei lumi globalizate. În fața schimbărilor și a bulversărilor, există o provocare de a ne întoarce la rădăcini. Morfologia urbanistică a alterat relațiile oamenilor cu creația, între oameni, între oameni și Dumnezeu și, de fapt, ale fiecărei persoane cu ea însăși. O examinare cu discernământ a situației îi face pe oameni și, într-un mod foarte important și particular, pe Biserică să se întoarcă și să-și reafirme rădăcinile pentru a se putea schimba, rămânând în același timp ancorate în esența lor. Și, în timp ce Biserica face acest lucru, ea își privește esența, identitatea și sensul mai profund în fiecare misiune. Biserica s-a născut pentru misiune. În aceasta se află identitatea și rațiunea sa profundă. Iar misiunea își are rădăcinile în Sfânta Treime, un Dumnezeu al comunității și al

relațiilor. Acesta este un Dumnezeu al trimeriei și al primirii în cel mai larg și cuprinzător model de ospitalitate. Tatăl îl trimite pe Fiul în lume, Fiul îl trimite pe Duhul Sfânt peste ucenici și apoi trimite evangheliști până la marginile pământului.

Schimbarea peisajului geografic și demografic al creștinismului a creat în noul secol imperativul de a regândi și de a remodela discursul și practica misiunii. Comunitățile ecleziale, mediul academic și practicienii misionari au fost provocați să identifice provocările și oportunitățile aduse de noua configurație a lumii în multiplicitate religioasă. Astfel, conștientizarea și familiarizarea cu diversitatea religioasă, în principiu, cere un nou mod de a percepe lumea ca fiind contextul care modelează noile contururi ale misiunii creștine și ale creștinismului, în sine fiind pluriform. Clasică percepție a creștinismului ca religie occidentală - și, implicit, a misiunii ca program occidental - este deconstruită de amploarea creștinismului din sudul mapamondului într-un mod care reflectă pluriformitatea creștinismului din noul secol.

Un fapt e sigur și de necontestat: noul fenomen al rețelelor umane - dezvoltat prin migrație, turism și mobilitate - împreună cu cel mai masiv progres în domeniul informației și tehnologiei la care s-a asistat vreodată în istoria omenirii, nu numai că relocalizează geografia creștinismului, ci, mai mult, schimbă modul prezenței creștinismului în lumea globală. De altfel, prăbușirea granițelor politice naționale și ascensiunea noilor puteri economice au precedat recunoașterea necesității de a regândi o nouă practică de conectare a religiei și a politicii. Aici, creștinismul joacă un rol crucial în modelarea discursului global despre religie și politică, în special în ceea ce privește noua relație de putere dintre politică și religie cu referire la libertatea religioasă și la drepturile omului. Această problematizare ne preocupă în mod special în lucrare, de altfel una dintre cele mai complicate ecuații care există, atât în principiu, cât și în aplicarea sa concretă. Cum se comportă astăzi Biserica și Statul, religia și politica? Dacă le separăm prea mult și le plasăm la capete opuse, libertatea religioasă este la fel de mult pierdută ca și în cazul în care acestea sunt prea strâns aliniate. Dacă religia și statul sunt asociate prea strâns, acest lucru duce la faptul că o anumită preferință religioasă conduce statul și poate fi folosită pentru a-i oprima pe ceilalți. Cert este că trebuie evitată instrumentalizarea libertății religioase ca o formă agresivă de intoleranță seculară. Există un paradox în Europa: democratizarea societății a adus cu sine, prin secularizare, o nouă relație între Biserică și Stat, între religie și politică. Secularizarea politică nu oferă niciun avantaj sau preferință vreunei religii, statul acționând ca un

moderator neutru care permite tuturor vocilor religioase sau nereligioase să se exprime în sfera publică. Acest punct de vedere a dus la înțelegerea faptului că Biserica și Statul ar trebui să fie separate, dar nu implică neapărat ostilitate față de religie.

Dar ce se întâmplă atunci când se merge prea departe cu ideologizarea secularizării în forma politică a secularismului? Mai este respectată libertatea religioasă într-o societate în care politicul adoptă ceea ce am putea numi intoleranță seculară sau secularism radical? Ca expresie a secularismului, intoleranța seculară caută să excludă religia nu doar din domeniul public, ci și din diverse sfere private. Ea se bazează pe indiferență, respingerea sau excluderea religiei și a considerațiilor religioase, pe baza convingerii că religia nu ar trebui să aibă o influență vizibilă asupra societății, în special asupra educației și politicii. Scopul este de a obține libertatea față de religie, mai degrabă decât libertatea pentru religie, ca drept al omului. Cu alte cuvinte, spațiul public trebuie să fie neutru și liber de orice influență religioasă.

În contemporaneitate, odată cu dinamizarea comunicării și a mobilității oamenilor *din* și *în* spații geografice diferite, există o urgență tot mai mare pentru abordările multiconfesionale ale problemelor de interes comun din punct de vedere social, cultural, religios.¹ Acest interes este însoțit de o proliferare a diferitelor inițiative interreligioase internaționale, care capătă o anumită atractivitate. În această ordine de idei, există o solicitare ca aceste inițiative să fie însoțite de răspunsuri adecvate din partea comunităților religioase. Din ce în ce mai mult, comunitățile de credință sunt îndemnate să sprijine inițiativele interreligioase care abordează probleme sociale de interes comun.

În același timp, în multe părți ale lumii, intoleranța și conflictele dintre comunitățile religioase și etnice sunt în creștere, iar în mai multe țări violența este justificată în numele religiei. Niciodată nu a fost mai mare decât acum nevoia liderilor religioși și a celor care îi reprezintă de a promova cooperarea între diferitele religii.

Numeroasele inițiative interreligioase variază în ceea ce privește amploarea, impactul și actorii pe care îi implică. Adesea, interesul principal al acestor eforturi este de a promova și de a stimula dezbaterea și schimbul de idei, de a facilita recunoașterea valorilor comune și de a încuraja respectul și toleranța față de diversitate. Cu toate acestea, unele inițiative par, în principal, să contribuie la „marketingul religiilor” și să

¹ J. Bercovitch, A.S. Kadayifci-Orellana, „Religion and mediation: The role of faith-based actors in international conflict resolution”, în *International Negotiation* 14 (1), 2009, pp. 175–204.

pună în valoare evenimente mai degrabă efemere și superficiale, în care imaginea pare să conteze mai mult decât conținutul.

În acest context, misiunea creștină reîntră în scena plurireligioasă cotidiană. Nu că ar fi absentat, dar noile condiții ale societății fluide, după expresia lui Zygmunt Bauman, îi impun noi dimensiuni, noi strategii de abordare, noi tipologii de accesibilizare a Evangheliei. Lumea secolului XXI, în care s-a ajuns la un nivel concretizat legislativ al libertății religioase, Biserica este rechemată să redevină o voce pertinentă împotriva secularismului ateu, o voce care militează pentru reumanizarea omului, din nefericire desubstanțializat și superficializat de consumerismul global și ideologiile neomarxiste.

Având ca scop adăugarea de noi informații și reflecții, teza de doctorat își propune să abordeze analitic și contextual aportul libertății religioase ca facilitator al misiunii creștine. Tema acoperă ecuația care implică trei factori: drepturile omului - libertatea religioasă - misiunea Bisericii. Dreptul creștinului de a desfășura misiuni în alte spații necreștine și creștine secularizate derivă din dreptul la libertatea de exprimare și de apartenență la o cultură religioasă. Acest drept este inclus în *Declarația Națiunilor Unite privind drepturile omului* din 1948, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*. Activitatea misionară nu este altceva decât libertatea de exprimare în discurs și acțiune. La fel cum partidele politice, asociațiile nonguvernamentale, agenții economici și mass-media dintr-o țară își fac vizibilă viziunea asupra lucrurilor, acest lucru este valabil și pentru Biserică prin actul misiunii. Libertatea religioasă nu rămâne doar un cadru de exprimare a opțiunii și apartenenței religioase în misiunea Bisericii, ci și un scop al misiunii creștine. Situația social-politică obligă Biserica să-și redimensioneze misiunea pe aceste noi provocări contemporane.

2. Relevanța temei cercetate

Pe baza cercetărilor pe care le-am întreprins, considerăm că analizele multilaterale asupra libertății religioase în contextul misiunii creștine au notă de relevanță, din mai multe motive. În primul rând, trebuie clarificată situația actuală din spațiul european, în sensul că în numele unei pretinse democrații, creștinismul este în continuare cenzurat în spațiul public prin secularismul politic. Libertatea religioasă,

fiind un drept uman, înscris în majoritatea documentelor internaționale, este anihilată. În al doilea rând, persecuțiile împotriva creștinilor în diferite părți ale lumii sunt în plină desfășurare. Iar în al treilea rând, experiența pandemiei Covid-19 ne-a pus în fața unei realități în care libertatea religioasă este amplu dezbătută.

D. B. Barrett și T.M. Johnson precizau în 2001 că, de la înființarea Bisericii creștine, aproape 70 de milioane de creștini au fost uciși pentru credința lor.² Chiar mai remarcabil decât această statistică este faptul că marea majoritate a acestora - aproape 65% - au fost martirizați în secolul al XX-lea.³ În timp ce forțele istorice care au stat la baza acestor decese se schimbă, tendința, din păcate, nu s-a schimbat, deoarece, potrivit ONG-ului *Open Doors*, 360 de milioane de creștini sunt astăzi puternic persecutați și discriminați, adică 1 din 7 creștini din lume, 1 creștin din 5 e persecutat în Africa și 2 creștini din 5 sunt persecutați în Asia.⁴

În raportul organizației - „World Watch List 2023” - publicat în ianuarie 2023, se precizează că datele înregistrate din 1993 până în 2023 au dezvăluit amploarea și gravitatea persecuțiilor împotriva creștinilor. În ultimii 30 de ani, numărul țărilor în care creștinii suferă niveluri ridicate și extreme de persecuție aproape că s-a dublat, ajungând la 76 de țări. Numai în topul primelor 50 de țări din menționate în raport, 312 milioane de creștini se confruntă cu niveluri foarte ridicate sau extreme de cenzură a libertății de exprimare și trăire a credinței creștine. Astfel, violența împotriva creștinilor din Africa Subsahariană a atins noi cote în toți acești ani. Tendințele nu sunt deloc pozitive. Jihadiștii încă destabilizează țările din Africa Centrală și de Vest, iar țări întregi riscă să se prăbușească în violența extremistă. 26 de țări din Africa Subsahariană se confruntă cu niveluri ridicate de persecuție; jumătate dintre acestea au scoruri de violență în intervalul „extrem de ridicat”. Mișcarea jihadistă, care urmărește să extindă Sharia pe întreg continentul, i-a forțat pe creștini să se deplaseze constant, de la casele lor la tabere de strămutare sau în alte țări. Nesiguranța care rezultă din această experiență de deplasare forțată îi face pe creștini și mai vulnerabili la alte violențe. Modelul de opresiune al Chinei se răspândește în toate statele autoritare. Succesul aparent al Chinei, în special în termeni economici, este atrăgător pentru mulți lideri din întreaga lume.

² D.B. Barrett and T.M. Johnson, *World Christian Trends: ad 30–ad 2200*, Pasadena: William Carey Library, 2001, p. 4.

³ D.B. Barrett, T.M. Johnson, „Missiometrics 2008: Reality Checks for Christian World Communions”, în *International Bulletin of Missionary Research* 32(1), 2008, pp. 27–30.

⁴ „World Watch List 2023”, <https://www.opendoors.org/en-US/persecution/countries> (accesat în 18.06.2023).

Promisiunea de creștere și prosperitate, în același timp cu posibilitatea de a controla toate grupurile și indivizii percepuți ca fiind devianți, a stârnit interesul liderilor din întreaga lume, indiferent de contextul lor ideologic. Țări atât de diverse precum Sri Lanka, Myanmar și Malaezia s-au îndreptat pe aceeași cale autoritară, alăturându-se statelor din Asia Centrală precum Azerbaidjan, Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan.⁵

Pe de altă parte, creștinismul din Orientul Mijlociu este redus și se află încă sub presiune. Biserica nu a reușit să se redreseze după recrudescența Statului Islamic și încercările extremiștilor de a elimina creștinismul în întregime. Discriminarea și opresiunea, împreună cu declinul economic paralizant, avansează un pesimism grav mai ales în rândul tinerilor. În regiunea Levantului din Orientul Mijlociu (Liban, Siria, Irak, Israel/Teritoriile palestiniene și Iordania), comunitatea creștină este în scădere din cauza privațiunilor, discriminării și persecuției. De când gruparea Statul Islamic (SI) a intrat în scenă, creștinii din aceste zone din Irak și Siria se luptă pentru a-și câștiga existența; în special tinerii creștini se confruntă cu un nivel ridicat al șomajului și cu o ostilitate continuă, încurajând astfel dorința lor de a emigra, lucru care se observă în fluxul imens de migranți în Europa. Atunci când emigrarea creștinilor crește, comunitățile bisericești sunt slăbite în consecință, fiind lipsite de următoarea generație de lideri și de familii, devenind astfel ținte mai ușor de marginalizat în continuare.

De asemenea, și condițiile pentru Biserica creștină s-au înrăutățit în America Latină. Pe lista din 2022, trei țări din America Latină au fost clasate în primele 50 de țări cu grad ridicat de violență anti-creștină. Pe lista din 2023, acum sunt patru: Nicaragua se află pe locul 50 în 2023, prima dată când această țară apare în top 50. Ea se alătură Columbiei (22), Cubei (27) și Mexicului (38). Represiunea guvernamentală din Nicaragua, Cuba și Venezuela s-a intensificat împotriva celor care sunt văzuți ca voci ale opoziției. În special în Nicaragua, represiunea comunistă împotriva liderilor bisericești a devenit din ce în ce mai vizibilă pe parcursul anului.⁶

O altă temă analizată în lucrare o reprezintă problema restricțiilor impuse de țările europene asupra libertății religioase în timpul pandemiei de COVID-19. Subiectul este analizat din punctul de vedere al respectării drepturilor omului într-o situație de conflict între valorile sănătății publice și libertatea religioasă. În acest context, percepția

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

importanței și a urgenței cu privire la valorile care ar trebui protejate și conceptul de „bunuri esențiale”, care sunt înțelese în mod diferit în perspectivele laice și religioase, sunt de o importanță deosebită. O altă chestiune esențială este nu doar domeniul de aplicare, ci și „profundimea” intervenției statului în viața comunităților religioase. În Europa, a existat o mare varietate de abordări naționale privind restricționarea libertății religioase în vederea protejării sănătății publice. Unele dintre acestea au dus o politică foarte restrictivă în acest sens, altele moderate, iar altele foarte blânde. S-a putut observa, de asemenea, diferența dintre deciziile luate de majoritatea țărilor în timpul primului și celui de-al doilea val al pandemiei. Un element semnificativ care permite o posibilă evaluare a soluțiilor aplicate este chestiunea duratei acestora. Sunt limitările introduse doar temporare, puse în aplicare din rațiuni ce țin de situația extraordinară, sau ar trebui privite ca parte a unui „experiment politic radical”, în urma căruia se va schimba însăși înțelegerea libertății religioase și locul acesteia în ierarhia drepturilor omului. Argumentele de natură filosofică, teologică, juridică și sociologică sunt analizate elaborând metode adecvate fiecăreia dintre aceste discipline.

Pandemia a scos la iveală adevărata față a societăților noastre occidentale în multe arii, care înainte erau oarecum ascunse. Uneori, această adevărată față s-a dovedit a fi mai bună decât cea pe care o cunoșteam din contactul nostru zilnic cu aceasta, alteori mai rea. Pandemia a dezvăluit, de asemenea, atitudinea conducătorilor țărilor respective față de libertatea religioasă. Acest lucru se datorează faptului că activitatea religioasă implică organizarea de adunări în timpul cărora - indiferent de natura lor laică sau religioasă - virusul se răspândește deosebit de ușor. Cu toate acestea, judecând după varietatea de decizii specifice cu privire la restricțiile dreptului la libertate religioasă luate de guvernele respective, virusul a fost „mai puțin pios” în unele țări și „mai pios” în altele; în unele țări, a frecventat mai des supermarketul, iar în altele, biserica.

Prin urmare, se pune întrebarea dacă o asemenea varietate de restricții asupra dreptului la libertatea religioasă a fost introdusă în Europa pe baza cunoștințelor științifice, sau datorită panicii care a cuprins autoritățile de stat din țările respective la începutul pandemiei, sau dacă a rezultat din anumite presupuneri filosofice (prejudecăți prealabile) despre importanța religiei împărtășite de politicieni, fără a ține cont de pandemia în sine? Au fost argumentele sanitare de o importanță sporită în ceea ce privește ordinea „închiderii” și „deschiderii” anumitor domenii ale vieții sociale, sau au fost la fel de însemnate precum înțelegerea „bunurilor esențiale” și percepția ierarhiei drepturilor omului? Care au fost motivele diferențelor dintre țări în ceea ce privește

schimbarea sau menținerea politicilor față de religie între primul și al doilea val al pandemiei?

În linia celor precizate, abordare contextuală a libertății religioase în spațiul teologic misionar are actualitate, întrucât problematizează situații contemporane la care Biserica creștină nu poate să rămână indiferentă.

3. Metodologia și sursele cercetării

În scopul unei analize cât se poate de complete a libertății religioase în lumea de azi, a relației dintre misiunea Bisericii și libertatea religioasă, și, implicit a condiției misiunii creștine în cadrul garantat de libertatea religioasă ca drept uman, am intenționat să simplificăm schema și referințele metodologice pentru a reda cursivitate analizelor desfășurate.

Cum o bună parte a tezei încadrează o abordare teoretică, am apelat la metoda descriptiv-sistematică, care ne-a facilitat structurarea analizelor într-o manieră progresivă, de la micro la macro, a conceptelor și ideilor cu care am operat. Mă refer aici la conceptualizarea libertății religioase, a intoleranței seculare etc. De asemenea, metoda istorico-critică a fost de un real folos atunci când am prezentat concretizarea libertății religioase în istoria creștinismului european. Dat fiind faptul că cercetarea acoperă și date din spectrul sociologic pentru argumentarea unor situații concrete actuale, precum persecuțiile și limitarea libertății religioase în timpul pandemiei de Covid-19, în unele secțiuni ale tezei abordarea este una multilaterală și care intenționează să acopere interpretarea unor date relevante pentru interesul misiologic.

Literatura de specialitate folosită este preponderent în limba engleză, întrucât am intenționat să conectăm abordarea noastră la cele mai actuale analize din sfera misiunii, drepturilor omului, a relației dintre libertatea religioasă politicile seculare occidentale. De un real folos ne-au fost cercetările realizate de Pew Research Center, Religion and State round 3 (RAS3).

Aportul misiologilor români la dezvoltarea analizelor teologice despre libertatea religioasă este, de asemenea, incontestabil. Din referințele lor bibliografice se poate observa preocuparea pentru actualitatea libertății religioase în societatea contemporană și în misiunea Bisericii. Menționăm aici pe Pr. Prof. Istodor Gheorghe, Pr. Prof.

Gheorghe Petraru, Pr. Prof. Aurel Pavel, Pr. Prof. Gelu Călina, Pr. Prof. David Pestroiu, Pr. Prof. Mihai Himcinschi.

Nu în ultimul rând, în spațiul românesc se remarcă revista de specialitate *Journal for Freedom of Conscience* (Jurnalul Libertății de Conștiință) patronată de Institute for Advanced Religious Studies and Internetworking (IARSIC-Corhis) (France), în colaborare cu Asociația Conștiință și Libertate, București (România).

4. Structura lucrării

Lucrarea este împărțită în cinci capitole, fiecare capitol încadrând mai multe secțiuni și subsecțiuni. În capitolul I - LIBERTATEA RELIGIOASĂ ȘI DREPTURILE OMULUI: DELIMITĂRI CONCEPTUALE își propune o introducere în conceptualizarea termenilor cu care operăm în lucrare: libertate, libertate religioasă, drepturile omului. Sunt atinse următoarele puncte: itinerariul istoric al libertății religioase în spațiul creștin, originile creștine ale libertății religioase, documentele internaționale care încadrează dreptul la libertate religioasă, cadrul legislativ al libertății religioase în România, conceptualizarea drepturilor omului.

Capitolul al doilea - LIBERTATEA RELIGIOASĂ ÎN CONDIȚIA SECULARISMULUI. CONSIDERAȚII MISIOLOGICE - aduce în prim plan semnificația providențială a libertății religioase în politicile seculare europene, cu precizarea dimensiunii intoleranței religioase. Un bun segment al acestui capitol este acordat interpretării datelor furnizate de Religion and State round 3 (RAS3), care a măsurat realitatea aplicării libertății religioase între 1990 și 2014 în țările lumii.

Capitolul al treilea - ANATOMIA PERSECUȚIILOR RELIGIOASE ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR: O CENZURĂ GRAVĂ A LIBERTĂȚII RELIGIOASE - evidențiază o realitate tristă care are loc în lumea actuală, și anume persecuțiile religioase împotriva creștinilor. Am procedat la prezentarea datelor despre această situație oferite de conform Globally, Social Hostilities Related to Religion Decline in 2019 și Pew Research Center.

Dacă capitolul al patrulea - CONDIȚII ALE LIBERTĂȚII RELIGIOASE ÎN PERIOADA PANDEMIEI COVID-19. INTERPRETARE DIN PUNCT DE VEDERE MISSIONAR - este dedicat modului în care libertatea religioasă a fost sau nu încălcată în perioada pandemiei recente de virusul SarsCov2, capitolul V - MISIUNEA

BISERICII ÎN ORIZONTUL LIBERTĂȚII RELIGIOASE -, cel mai amplu de altfel, explorează misiunea creștină în orizontul libertății religioase cu precizarea următoarelor teme: tipologii ale abordării misionare în societatea plurireligioasă; misiunea Bisericii, libertatea religioasă și riscul prozelitismului; drepturile omului și misiunea Bisericii din perspectiva teologiei ortodoxe. O atenție deosebită s-a acordat documentelor oficiale ale Consiliului Mondial al Bisericilor și Sinodului Panortodox de la Creta din 2016, documente care abordează tema libertății religioase, drepturile omului și principiile misiunii în societatea plurireligioasă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

1. Adhar, Rex, „Is Secularism Neutral?” în *Ratio Juris* 26 (3), 2013, pp. 404-429.
2. Adiwardana, Margaretha, *Training missionaries to persevere: holistic preparation for situations of adversity*, Singapore, 1999.
3. Andreescu, Liviu, „Romania's new law on religious freedom and religious denominations”, în *Religion, State and Society*, 36, 2, 2008.
4. Andreescu, Marius „Libertatea conștiinței și Implicații juridice și religioase”, în *Managementul Intercultural*, Vol. XVII, No. 2, 2015, pp. 303-311.
5. Bader, Veit, „Religious Pluralism: Secularism or Priority for Democracy”, în *Political Theory*, 27 (5), 2009, pp. 597-633.
6. Baer, David, *History and Religious Conversion*, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
7. Bainton, R. *Sebastian Castellio: Champion of Religious Liberty*, Brill, 1951.
8. Balkin, J.,M. „Deconstructive Practice and Legal Theory”, în *Yale Law Journal* 96, 1987.
9. Berger, Benjamin, „Law's religion”, în Richard Moon, (ed.), *Law and religious pluralism*, Vancouver, 2008.
10. Berger, Peter L., *The de-secularization of the world*, Grand Rapids; Eerdmans, 1999.
11. Berger, Peter, L. „Faith and Development”, în *Society*, 46 (1), 2009, pp. 69-75.
12. Berman, H. *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Harvard University Press, 1983.
13. Berman, Harold, *Faith and order: The reconciliation of law and religion*, Grand Rapids: Eerdmans, 1993.
14. Bosch, David J., *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Orbis Books, 2017.
15. Bosch, David, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Orbis Books, 2011.
16. Bouchard, Gérard and Charles Taylor, *Building the Future: A Time for Reconciliation*, Québec, 2008.
17. Bouwman, Bastiaan, „Between Dialogue and Denunciation: The World Council of Churches, Religious Freedom, and Human Rights during the Cold War”, în *Contemporary European History*, Volume 31, Issue 1, 2022 , pp. 15-30.
18. Boyd-MacMillan, R., *Faith That Endures: The Essential Guide to the Persecuted Church*, Grand Rapids, 2006.
19. Cheetham, D. and Pratt D. Thomas, (eds), *Understanding Interreligious Relations*, Oxford: Oxford University Press, 2013.
20. Clapsis, Emmanuel, „Human Rights and the Orthodox Church in a Global World”, în *Theology and the Political. Theo-political Reflections on Contemporary Politics in Ecumenical Conversation*, Alexei Bodrov and Stephen M. Garrett (eds.), Brill, 2021, pp. 51–69.

21. Cooney, Monica „Towards Common Witness: A Call to Adopt Responsible Relationships in Mission and to Avoid Proselytism”, in *International Review of Mission*, Volume 85, Issue 337, 1996.
22. Cornille, C., (ed), *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, Chichester: John Wiley & Sons, 2013.
23. Crouch, Colin, „The Quiet Continent: Religion and Politics in Europe”, in *Political Quarterly*, 71 (1), 2000, pp. 90-103.
24. Domingo, R., M. Mirow, *Great Christian Jurists in Latin American History*, Cambridge University Press, 2020.
25. Dunn, Geoffrey D. *Tertulian*, London and New York, Routledge, 2004.
26. Durham, W. B. Scharffs, *Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives*, Aspen Publishers, 2019.
27. Ehler, S., J.B. Morrall, *Church and State Through the Centuries: A Collection of Historic Documents with Commentaries*, Newman Press, 1954.
28. Eisenstein, Marie A., *Religion and the Politics of Tolerance: How Christianity Builds Democracy*, Waco: Baylor University Press, 2008.
29. El-Hage, Y.K., „Human Rights: A Western, Christian Invention”, in *The Near East School of Theology Theological Review* XXV (2), 2004, pp. 3–19.
30. Eltayeb, M., „ A human rights approach to combating religious persecution: cases from Pakistan, Saudi Arabia and Sudan”, in *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 20 Issue 3, 2001, pp. 174-175.
31. Gooren, Henri, *Anthropology of Religious Conversion*, in *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
32. Gooren, Henri, *Religious Conversion and Disaffiliation. Tracing Patterns of Change in Faith Practices*, Palgrave Macmillan, 2010.
33. Gooren, Henri, *Religious Conversion and Disaffiliation. Tracing Patterns of Change in Faith Practices*, Palgrave Macmillan, New York, 2010
34. Gremillion, J., *The Gospel of Peace and Justice: Catholic Social Teaching Since Pope John*, Orbis Books, 1976.
35. Hendrix, Scott, „Rerooting the Faith: The Reformation as Rechristianization,” in *ChurchHistory* 69:3 (2000), pp. 558–577.
36. Hick, John H., *Philosophy of Religion*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1990.
37. Hill, Kent, R., „Christian mission, proselytism and religious liberty: A protestant appeal for Christian toleranc and unity”, in *Religion, State and Society*, 25, 4, 1997, pp. 307-332.
38. Hill, M. and N. Doe, „Principles of Christian law”, in *Ecclesiastical Law Journal* 19, 2017.
39. Laborde. Cécile, „Protecting Freedom of Religion in the Secular Age”, in W. F. Sullivan, E. S. Hurd, Danchin, P., and S. Mahmood, eds., *Politics of Religious Freedom*, Chicago: University of Chicago Press, 2015.
40. Lactantius, *The Divine Institutes*, 5,19, translated by Sister Mary Francis McDonald, *The Fathers of the Church*, Volume 49, The Catholic Univesrity of America Press, Washington, 2004.

41. Lactantius, *The Works of Lactantius* vol. 2, T & T Clark, 1875.
42. Lambert, H. „The Conceptualisation of Persecution by the House of Lords: Horvath vs Secretary of State”, în, *International Journal of Refugee Law* 13, 2001
43. Nickel, James, „What Future for Human Rights?”, în *Ethics and International Affairs*, 28, 2, 2014.
44. Nielsen, Morten Ebbe Juul, „Fighting Status Inequalities: Non-domination vs Non-interference”, în *Public Health Ethics*, Vol. 9, No. 2, 2016, p. 155-163.
45. Noață, Andrei, „Libertatea religioasă în România – doar un concept teoretic sau și unul practic?”, în *Revista de Drept Public*, 1, 2022, pp. 26-37.
46. Norris, Pippa and Ronald Inglehart, *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, New York: Cambridge University Press, 2004.
47. North, J., „The Development of Religious Pluralism”, în J. Lieu, J. North and T. Rajak, eds., *The Jews among Pagans and Christians in the Roman Empire*, New York, 1992, p. 174-193.
48. Price, Roger, *The Church and the State in France, 1789-1870. Fear of God is the Basis of Social Order*, Springer International Publishing, 2017.
49. Rambo, Lewis R, and Charles E. Farhadian, „Converting: stages of religious change”, în *Religious Conversion. Contemporary Practices and Controversies*, eds. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant, Cassell, London and New York, 1999.
50. Rambo, Lewis R. and Charles E. Farhadian, „Converting: stages of religious change”, în C. Lamb and M. D. Bryant, Eds., *Conversion. Contemporary Practices and Controversies*, London and New York: Cassel, 1999, p. 23-50.
51. Rambo, Lewis R., „Anthropology and the Study of Conversion”, în *The Anthropology of Religious Conversion*, Andrew Buckser, and Stephen Glazier, D., eds., Rowan & Littlefield Publishers, Oxford, 2003.
52. Rambo, Lewis, *Understanding religious conversion*, Yale University Press, New Haven, 1993.
53. Vasilescu, Emilian, „Declarații asupra religilor necreștine”, în *Ortodoxia*, anul XIX (1967), nr. 1.
54. Vitoria, F., 1991. *Vitoria: Political Writings*, Cambridge University Press, 1991.
55. Wallace, E. Gregory, „Justifying Religious Freedom: The Western Tradition”, în *Pennsylvania State University Review* 114, 2009-2010, pp. 485-570.
56. Weed, Ronald and John von Heyking, (eds.) *Civil religion in political thought*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 2010.
57. Yannoulatos, Anastasios, „Eastern Orthodoxy and Human Rights”, în *International Review of Mission*, Vol. 73, Issue 292, 1984.
58. Yogarajah, Godfrey, „The Biblical Basis for Religious Freedom”, în *The Biblical Basis for Human Rights and Religious Freedom*, Godfrey Yogarajah and Thomas Schirrmacher (eds.), Global Consultation, 2015.

59. Young, Michael K., „Religious Liberties and Religious Tolerance: An Agenda for the Future”, in *BYU Law Review*, Vol. 4, 1996.
60. Zagorin, P. *How the Idea of Religious Toleration Came to the West*, Princeton University Press, 2003.

